

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ НА КУЛТУРАТА

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

на тема:

„Васил Левски в художественото и документалното кино:

Наративи и интерпретации“

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

Докторант:

Румен Илков Скрински

Научен ръководител:

Доц д-р Георги Вълчев

София

17.11.2022 г.

Дисертационният труд „Васил Левски в художественото и документалното кино: Наративи и интерпретации“ е посветен на един от фундаменталните разкази, формиращи националния митопоезис на българите в контекста на XIX век – наратива за посочения от народната памет като всепризнат национален герой, Васил Левски.

Предложеното изследване е в обем от 141 страници, съдържа III глави, увод, заключение, както и кратък списък с изследваните филми и театрални продукции, посветени на Васил Левски. Текстът се занимава по същество с някои разкази и интерпретации, които българското кино създава, около публичната представа за Дякона от Карлово. Такова проучване според автора е ценно поради две причини. Първо, до момента са налице съвсем бегли и откъслечни опити за подобен анализ, тъй като изследователите на живота и делото на Апостола, като че ли не проявяват интерес към предлагането на разсъждения по темата. И второ, любопитно би било да се проследи как системно изгражданата публична представа за героя намира своите основания и в българското кино, което има обаче неустойчива традиция¹ да разказва Левски.

Обектът на настоящото изследване се отнася до обществената представа, формираща се за Васил Левски, през **предмета** на проучването – някои от най-емблематичните кино- и телевизионни продукции за Апостола. Те участват в репрезентирането на публичната му същност, но и изпълняват функцията на допълващ наратив към, казано фигуративно, ‘големия разказ’ за същността на Левски. **Целите** на изследването са свързани с провеждането на, доколкото е възможно, по-дълбочинен анализ на образа на Апостола чрез гледните точки на избрани кинопродукции. Така дисертацията прави опит да отговори и на въпроса с какво наративът „Левски“ допълва и оформя един постоянно подлежащ на интерпретации публичен образ на този исторически човек.

Авторът си е поставил за **задача** да проследи систематизира, анализира и предложи обосновка на етапите, чрез които се променя представата за Левски, както през различните исторически разкази около публичния му образ, така и през прегледа на филми, които са ангажирани с живота и делото му. Чрез ясна **класификация** и **диференциация**, от друга страна, се показва случването на разказа „Левски“ в киното.

Като **централна хипотеза** е предложено убеждението, че наративът „Левски“, изграден посредством художествено-естетически, кинематографически и телевизионни

---

¹ Вж. Редакционен екип. Левски е неслучил се образ в българското кино. Webcafe.bg, 2015, <https://webcafe.bg/kino/1005521086-levski-e-nesluchil-se-obraz-v-balgarskoto-kino.html>, последно посещение на 06.06. 2020 г.

похвати, допринася за мистифицирането и легендализирането на тази историческа личност, поставяйки я още по-плътено в лоното на националния митопоезис. За да се стигне до привеждането на аргументи за това хипотетично твърдение, изследването на първо място се спира върху кратък обзор на най-съществените тематични цялости, които предлагат обяснителни модели за същността и делото на Васил Левски.

Направен е опит да се ориентира читателят в разказването за историческата личност, което е и пряко следствие на редица сложни обществено-политически процеси в следосвобожденското време. Мисленето за Левски е предвождано от променливи тези, сложни натрупвания на аргументи и понякога неумело прикрити мистификации. В нередки случаи то извежда и моделира основанията си от очакванията на деня към него. В други моменти наративите, които оформят всепризната героична същност на Апостола, са контактни звена на историческото проучване с легендарно-сакралните трактовки, които служат за обяснителен модел на формиращата се публична представа за Левски.

В такъв смисъл изложението предлага аналитичен подход към обособените в първа глава наративни конструкции. Целта е да се проследят натрупванията в моделирането на този толкова монолитен обществен образ на националния герой, който историографията от днешна гледна точка не поставя под съмнение. Анализът на тези разкази, които имат по същество един и същ изходен пункт, дава възможност за осмислянето на друг, неоснователно маргинализиран наратив за Левски – този в българското кино. Чрез осмисляне на емпиричния материал (подбрани филмови продукции) се търсят онези основания в презентирания на образа на героя, които чрез средствата на киноразказа, предлагат съществена добавена стойност към ‘голямото разказване’ за революционера от Карлово. Освен това контекстът във втора глава, посветен на филмопроизводството у нас, както и чрез коментар върху най-общо поставяния въпрос „Какъв е Левски в българското кино?“, изследването предлага систематизация на отделните аспекти от кинонаратива за Апостола. Така изложението откроява и още един разказ към Левски, който ще даде отговори на централната хипотеза.

Източници

Що се отнася до източниците, с които си служи това изследване, те са от разнороден характер, като общото между тях е в търсенето на примери в осмислянето на

същността на Левски. Част от източниците са свързани с епистоларното наследство² на Апостола и неговите сподвижници. На редица места в текста се срещат позовавания на цитати от писмата между комитетски дейци и кореспонденцията на Левски с негови близки съратници, която е основа на задълбочен анализ от страна на изследователите на делото на ВРО. Към тези първични източници на информация спадат и най-общо казано, програмните документи на комитетската организация. Тук е мястото да бъдат прибавени и мненията, оценките, коментарите за Левски, давани от неговите съратници. Това натрупване на спомени³ е от съществено значение особено когато се търси вникване в най-ранните представи за влиянието на Левски⁴ в- и отвъд Българско. Като вторични източници за проучването се предлагат авторови интерпретации и тези, които участват в изграждането на историческия образ на Васил Левски чрез собствени тълкувания и документално потвърдени изводи. Освен това проучването се спира и на източници, които от своя страна формират легендарно-митологичния аспект в осмислянето на живота и делото на Апостола, а така участват в натрупването на основания около националния митопоезис за личностите и събитията в локалния Ренесанс за българите. В текста се срещат позовавания на теоретични постановки, свързани с наратологията и смисъла, по който се третира разказването за Левски.

Други използвани източници коментират теми и проблеми около обекта и предмета на дисертацията, по-конкретно насочени към кинонаратива: това са проучвания около историята на българските кинопродукции, тяхното влияние и добавена стойност към дефинирането на публичната представа за историческата личност. В този контекст попадат и филмите, които служат за емпиричен материал на третата глава от изследването. Те участват като базисен материал в дефинирането и онагледяването на наратива за Левски в българското киноизкуство, с което и допринасят за попълването на някои неизследвани до момента ракурси към този екранизиран разказ.

Разнообразният характер на използваните източници дава основание за тяхното подвеждане под една от конкретните цели на изследването – как се е мислел и продължава да се мисли Левски през отделните истории за неговия образ. Това е важно по две причини. От една страна, отговорът на въпроса изяснява някои от подходите в разказването за поставения най-високо в пантеона на личностите национален герой. От

---

² Нушев, Цв., Т. Томова. Писмата на Левски (1866-1872), С., 2019.

³ Каракостов, Ст. Левски в спомените на съвременниците си, С., 1987.

⁴ Кондарев, Н., Ив., Унджиев. Апостолът – страници от писмата на Левски, С., 1971.

друга, установява потенциал и за бъдещи изследователски търсения, които биха открили нови наративни модели отвъд конкретно разглежданите.

I глава – Наративът „Левски“

В първа глава на настоящия труд е направен кратък, но необходим преглед на настоящата литература, която се занимава по същество с проучването и осмислянето на разказа за обществените представи за Левски. Проследени са онези най-любопитни моменти, които оставят обаче сериозен отпечатък в публичната памет. Няколко са основните етапи, организирани като наративи, които преминават през формирането на нагласите около фигурата на посочения за най-легитимен национален герой на България. Образът на Левски не е пощаден от митологизиране (особено в най-ранния етап след постигнатото национално освобождение). Тогава изковаването на националния митопоезис през експлоатацията на символния капитал⁵ на възрожденския период е осезаемо и в известна степен оправдано в последващите изследователски търсения. Драматичните кризи, които оставят българската държава в материална, социална и духовна безпътица, сгромолясването на монархическата власт и краха на човешките сили след националните катастрофи, са повод за търсене на универсални утешителни ориентири. С неговите общочовешки идеи, републикански възгледи и визия за народите на Балканите, образът на Левски е предпочитаният пример за подражание в трудни години.

Крайнодесни и крайнолеви обществени движения употребяват впоследствие наситения символен ореол, който Апостола притежава, за да се стигне до настаняването на политико-идеологическата система на управление, която експлоатира представа за все по-силно утвърждаващия се национален герой през теоретичните постановки на утопичната социалистическа мисъл. Именно в това време се разгръща мащабният дебат за гроба и тленните останки на Левски, който организира около себе си множество пропагандни интерпретации, научни обосновки, недоказани, но изказани в публичното пространство твърдения. В последна сметка се проблематизират неимоверно и усилията за установяването на историческата истина в това издирване на артефакти.

Към образа на Левски са добавени дисидентските осмисляния. А за да е ясно, че почти няма да остане институция, която да не вземе отношение относно някой аспект от същността на националния герой, към мащабното разказване за Левски се включва и Българската православната църква. Темата за светостта на Апостола придобива широк

---

⁵ Вж. Вълчев, Г. Захарий Стоянов и символният капитал на Българското възраждане. С., 2010.

обществен отзвук, който разделя мненията във висшия църковен клир, но обединява силно обществената нагласа в посока канонизацията на Дякона, иначе съзнателно захвърлил расото. В казуса се преплитат толкова много аргументи и гледни точки, че той по същество се превръща в третия голям въпрос след търсачеството на костите и предателството – тема, която и до днес разделя изследователите. В интерес на истината е да се спомене, че идеята за формална религиозна канонизация получава съществени аргументи и в двете посоки „за“ и „против“. Дебатът и тук, както в казуса с гроба и този с предателството обаче, страда от липсата на устойчивост и дързост сред участващите в него страни, за да го изведат до край с поне отчасти окончателни тези. В същото време във формирането на публичната представа за Апостола се включват редицата произведения на художествената литература и изкуство, които оставят траен отпечатък в разбирането за Левски – отново убедително в лоното на националния митопоезис.

II и III глава – Васил Левски като образ в телевизионни и кино продукции

Що се отнася до наратива около образа на Апостола в българското кино, той е предмет на втората и третата глава в изследването. Струва си да се отбележи, че няма устойчив и плътен разказ, който българските кинопродукции следват, по отношение на изграждането визията за Левски. Предпочитаният похват при нейното моделиране минава през употребата на приключенски и фолклорно-митологични компоненти, които засилват усещането за монолитност в образа на героя. От друга страна, в редицата документални продукции, на които се обръща внимание, се наблюдават опити за изчистен исторически разказ, в който документалното наследство добива визуални измерения и служи за доказателство на една или друга теза. И ако от наратива на кинопродукциите за Левски не се очаква да преповтаря, преразказва или извежда на преден план другия, историческия наратив, то с убедителност е вярно, че той го интерпретира, като не без основание стъпва на представите за всеки отделен исторически момент. В такъв смисъл разказът за Левски в българското кино е и разказ за контекстите на случванията на тези визуални продукции.

Целта на проучването не е свързана с осъществяването на кинопреглед на достъпни документални и художествени кинопроизведения, тъй като подобно усилие има твърде ограничени възможности. Вместо това изследването прави опит да открие още една обобщена посока към формирането и възприемането на представата за Васил Левски през похватите, които киното, а и телевизията, използват. За целта освен краткия обзор на по-значимите автори, обръщащи внимание на публичния наратив „Левски“, е поставен акцент и върху конкретните елементи от историческия контекст, които

подпомагат процеса по случването на разказа за Апостола в киното. Така в последна сметка е предложен и един допълнителен анализ на обществената представа на националния герой, която присъства като разказ, но не в книгите, а в лентите.

Проследяват се възможно най-отчетливите аспекти от отделните наративи, които оформят дебата за Левски в публичната среда. Този подход на реконструиране на твърдения и аргументи, от една страна, излага гледните точки на учени, обяснили личността и делото на Апостола. От друга страна, целта е и да се демонстрира отношението на различни обществени кръгове, политически и религиозни институции, научни организации, отделни съсловия, изследователи и краеведи, които оформят разнообразни подходи към разказа за националния герой. В такъв смисъл предложеното изложение не представлява строго дефиниран библиографски обзор на предходни автори интерпретации, а се стреми да предложи възможна отправна точка към отделни тематични ядра, които изясняват или проблематизират големия наратив за Апостола.

Би било сериозно, а и известна степен непосилно изследователско предизвикателство настоящият анализ да коментира всички кино- и телевизионни продукции, посветени на Васил Левски. От една страна, интернет пространството, каналите за видеосподеляне и достъпните материали, които са посветени на един или друг аспект от художествения му образ, са многобройни. От друга обаче, немалко продукции буквално отсъстват от киноразказа, тъй като са лишени от 'легитимация в публичността' на интернет по различни причини, понякога и свързани с авторското право върху съответното произведение.

Възпроизвеждането на образа на Апостола в дигиталното време добави лесни възможности на всеки потребител да реконструира сюжетни линии, да моделира компилации от картини, да фокусира собствената си представа за този разказ в онези аспекти на визията за него, които са разчетени като интригуващи, приемливи. Така многообразието от видеосъдържание, което се подвежда под условността на късометражния филм, е толкова мащабно, че то неминуемо функционира през възпроизводството на клишета, стереотипни модели и първични подходи в реконструкциите на представата за националния герой. В такъв смисъл да се коментират всички достъпни видео наративи, означава да се остане в полето на натрупването на силно сходни и дори еднотипни разсъждения, осланящи се на трактовки от биографичния разказ, примесен с легендарно-митологични дискурси, прикрепени към него.

Вместо това изследването предприема друг подход в избора на документалните, документално-художествените и приключенските продукции. Освен че някои от тях са ситуирани в съответното историко-културно време, в което се появяват, са подбрани и онези кино- и телевизионни наративи, които развиват и проблематизират образа през съответната актьорска игра. От особено значение е да се разбере, че както не съществува единен консенсус около наратива „Левски“ в историческите и художествените предложения в анализа за неговия образ, така и от екрана още повече не е възможен монолитен разказ, който дори да бъде приет като безспорен и пълнокръвно изигран. Кино- и телевизионните ‘лутания’ между ореола и човешкия характер, вплетени в мисленето за Левски, са устойчив препъникамък пред българското кино, което и до днес не е избрало пътя, по който да разказва националния пантеон от личности и събития, свързани с Българското възраждане.

Ето защо анализът се спира на продукции, които не само проблематизират героите на Левски, но и в същото време намират основания да съпоставят делото на Вътрешната революционна организация и БРЦК в Букурещ в контекста на сложните културно-исторически цялости в епохата на XIX век. Освен това изиграването на Апостола е видяно през:

- Alegории, които описват пътя и смисъла на човешкия живот, по които героят очевидно е поел с ясни цели и задачи;
- Митопоетически фигури и похвати, целящи доближаването на героя до архетипи, свързани с първоначалата на християнската религия, например;
- Агиографски сюжетни линии, иносказателно моделиращи образ на Левски, вplитащ се в характеристиките на мъченичеството и светостта;
- Екшън и уестърн похвати, придаващи на киноповествованието драматизъм и напрегнатост;
- ‘Човека Левски’, от когото се очаква да изпитва ‘обикновени чувства и емоции’, характеризиращи разнообразни житейски ситуации;
- ‘Стратега Левски’, от когото се очаква премерено хладнокръвие и логическа последователност в действията към крайната цел, заложена в програмните документи на революцията.

Това разнообразие от посоки към кинонаратива за всепризнатия апостол задължава настоящия анализ да ограничи примерите в интерпретациите му, за да се проследят доколкото е възможно по-обстойно набелязаните конструкции. Към всяка една от

условно посочените характеристики са дадени и примери от филмите за Левски, които и към настоящият момент продължават да се репликират интензивно - най-вече в интернет пространството. Направен е и опит за проследяване и анализ на онези перспективи към образа, които допълват широкия спектър от възможности за обяснение и разбиране на апостолския разказ, видян от гледната точка на различните периоди и времена; през погледа на сценаристи, постановчици, актьори, оператори, режисьори; чрез изразните средства, които киното и телевизията предлагат като въздействие. Ценното в това проучване е свързано и с възможността да се проследи и общественото отношение към героите, изиграли Левски, в различното културно-историческо време. Това отношение неимоверно се прехвърля не само към историческата реконструкция и изследванията за Дякона, то рефлектира върху кинопродукциите за него, изграждащи или обясняващи фикции към превръщането на една историческа личност в героическа.

Да се мисли кинонаротивът за Апостола като самостоятелно звено от историческите сюжетни линии, които българското кино разказва, е своего рода първичен подход. Филмовите, а и някои телевизионни продукции, трудно биха били интерпретирани без историко-обществения контекст на техния замисъл и поява. Още повече, че те кореспондират с големия разказ за развитието на кинотрадицията у нас, който има сложна съдба. Лентите, онагледяващи историко-героическата същност на карловския дякон, почти не попадат под често припомняния общ знаменател за поръчковите произведения, моделиращи сюжети на социалистическия реализъм, да речем. От друга страна, Левски е разказван през киното много повече след 1989 г., отколкото в периода на идеологическите постановки на социалистическата мисъл. Но, парадоксално сякаш, българското кино преживява първата си цензура през 1933 г. тъкмо с филм, посветен на Апостола. По дипломатически съображения съществени сцени от лентата на Васил Гендов „Бунтът на робите“ са свалени, ала производението получава широкото одобрение на публиката.

Отвъд този пример в публичното пространство се прокрадва в различни етапи тезата, че Васил Левски е неслучил се образ в българското кино. Тя по-отчетливо се оформи през февруари 2015 г., когато, най-вече в медиите, се роди тежък и на моменти груб дебат около филма на режисьора Максим Генчев “Дякон Левски”. Наред с множеството критики и в същото време силно положителни отзиви в патриотичния спектър, които бяха изказани за лентата, бе поставен по-фундаменталният въпрос, който проблематизира неимоверно репрезентирането на историческите събития и личности в

българското кино. А именно, че на него му липсва устойчива традиция да разказва без първичен патос сложни контексти на историческото време, за които е прието да звучат в тон с хиперболизации и мистификации. В такъв смисъл киното е в дълг по отношение на разказа си за стратега на националната революция, тъй като работи по-устойчиво само в единия полюс на наратива за Левски, като допълва с визуални конструкции митопоетическото му моделиране.

От друга страна, съществуват основания твърдението, че Апостола е неслучил се образ в българското кино, да е отчасти вярно. Самото посягане към личност от националния пантеон на българина в опит тя да бъде преработена през различни похвати, преразказана и показана посредством гледната точка на режисьори и оператори, е по себе си смело и в известна степен дръзко начинание. Ще припомним нелекото обществено приемане на ленти като “Бунтът на робите” на Васил Гендов, сериалът “Демонът на империята” на Вили Цанков, както и последния мащабен опит за постигане на епическо величие на Левски от Максим Генчев. Извън тези амбициозни за времето си и като идея, и като реализация продукции, българското кино не оставя друга устойчива следа по отношение на превръщането на историческия образ на Левски в героически.

Ако приемем, че системното недофинансиране на родното кино от появата му до днес в известна степен оправдава липсата на традиция в разказването на българското историческо време и неговите герои, не бива да е чудно защо почти няма изигран образ на Левски, който е всепризнат за безспорен и окончателен в пълнотата на изявата си. Този проблем обаче не е само пукнатина на липсващата устойчива кинотрадиция в историческия филм. Това е разказ, който отпраща към представите за образа на Васил Левски в националната памет. Те от своя страна са грижливо отглеждани, видоизменяни, експлоатирани, присвоявани и дори цинично изземвани от редица обществено-политически течения, псевдоинтелектуални режими, казионни организации, партийни клубове и др. Започнал от съвсем ранно време и още докато е жив, разказът за характера, който Левски притежава, днес е претоварен от мистификации, голяма част от които залегнали в обществената памет. Често повтаряната, станала дори крилата мисъл, че ‘всеки носи своя Левски в себе си’, е израз именно на това подхранване през хиперболизации на същността на Апостола и повтарящо се разказване за трансформирания му от исторически в героически живот в съзнанието на поколенията. Така, чрез употребата само на единия полюс от наратива, споменатите кинопродукции разказват живота и делото на един героически човек. От своя страна, създал своя образ

за Левски, зрителят не остава безучастен в реакциите си, когато липсват пресечните точки на това какво си представя и какво вижда.

Макар създадени в различен исторически, и дори идеологически контекст, основният недостатък на споменатите кинопродукции е свързан с нарушения баланс в презентирането на историческата личност. Работейки чрез готови митопоетически формулировки в изграждането на визуалния разказ, най-вече “Демонът на империята” и “Дякон Левски” правят опит чрез собствените си изразни средства да наложат наратив, конкуриращ се с онзи, който ‘всеки носи в себе си’. С други думи фундаменталният проблем в разказването на Апостола посредством художествено-творческите похвати на киното и телевизията е споделена отговорност: от една страна, на неустойчивата кино традиция у нас, която сваля от националния пантеон герои, за да ги омагьоса още повече, а от друга, на режисьорските виждания, които си представят Левски като екшън герой, който в същото време неумело играе ролята и на обикновен човек със своите слабости и грешки.

Отвъд споменатите продукции, множество по-малки късометражни истории запълват празнини в липсващата традиция в киноразказа за Дякона. Голяма част от тях са плод на ентузиазъм, но и творческа неопитност на авторите им. Въпреки че също боравят с архетипни означения за героическото у българския апостол, трябва да се отчете и факта, че има продукции, които визуализират историческия разказ с възможно най-ярко дистанциране от митопоетическия патос.

От тази гледна точка достъпните кино- и телевизионни продукции за иначе всепризнатия национален герой, в дисертацията те са коментирани в три условни дяла: **документални, документално-художествени и приключенски**. За приключенските сюжети около Апостола вече стана дума накратко. Документалните разкази за Левски обикновено презентират конкретен сюжет около исторически факти и обстоятелства или моделират сбит преразказ на биографията му, позовавайки се на епистолярното наследство, спомени на съвременници, документи на ВРО и БРЦК, достъпни османски архиви от съдебния процес пред софийската следствена комисия и др. Такъв тип филми повтарят и някои учебникарски тези за същността на революционния процес в Българско, като тяхната документалност изнемва обаче почти цялото филмово време-пространство. Това в известна степен лишава зрителя от емоционалната образност, която възстановките на определени моменти и детайли могат да предадат на подобен наратив.

Важно е да се отбележи, че документалният разказ за Левски се обособява най-често под формата на късометражни продукции, които са подходящи и за излъчване в телевизионното време. Този разказ е информативно наситен, емоционално обран и разчитащ понякога дори на дидактически елементи в презентирането си. Така зрителят се настройва към това повече да слуша и възприема история, отколкото да наблюдава художествени решения, обгръщащи сюжетните форми. Въпреки това документалните продукции за Левски, моделират разказ за героичното без непременно да търсят изява на някакви художествени форми, които да го онагледяват. Като примери могат да бъдат посочени някои кратки филми на Регионалния исторически музей в Ловеч (“Вещите на Левски”, 2003 г., “За монашеството на Васил Левски”, 2013 г., “Левски, Ловеч и Вътрешната революционна организация”, 2013 г., “Към къкринската голгота”, 2013 г.), появили се в контекста на 140-та годишнина от гибелта на Апостола, отбелязана през 2013 г. Също така продукцията на “Фолклор ТВ”, “Къща-музей “Васил Левски” от 2018 г., както и “Левски пред съда на Портата и на историята” от 1997 г. на режисьора Андрей Алтъпармаков⁶.

Не без основание към този документален дял от разказа се вписват и някои телевизионни предавания, които макар и да не следват формалните изисквания за документалния филмов жанр, коментират исторически постановки на героическия разказ и в този смисъл информират зрителите си. Примери бихме могли да дадем с поредицата “Час по България” на телевизия СКАТ и издания, посветени на 180-та годишнина от рождението на Левски, отбелязана през 2017 г. Тези телевизионни наративи разчитат по-скоро на „чистото разказване“ за Левски и сюжетите около живота му, отколкото на визуалното възстановяване на образи, които да подплътяват с картина воденият дискурс за историко-героическата личност. Ценният ресурс на подобно повествование е в натрупването на гледни точки към един или друг аспект от съдбата на националния герой – по възможност лишен от митопоетическите характеристики, обуславящи други наративи около Апостола. През последните години обаче в телевизионното пространство се развиват и интерпретации, които следват аспектите на документалността, но в същото време боравят с все по-трудно доказуеми хипотези. Те

---

⁶ Към филмовите интерпретации, посветени на всенародно признатия апостол, трябва да бъдат отбелязани и усилията на режисьора и продуцент Андрей Алтъпармаков, който освен „Левски пред съда на портата и на историята“, създава ленти като „Достойно ест“, „Забравените пътища на Апостола“, „За Левски“ и др.

най-общо се ситуират около темата за масонството⁷ и допускат съвсем различен разказ за Левски, който надскача към момента устойчивостта на исторически проверимите обстоятелства.

Що се касае до втория съвсем условно обусловен дял, този на документално-художествените кино- и телевизионни продукции, трябва да се отчете, че филмовото производство залага по-устойчив ресурс в този сегмент, нежели в чисто документалния. Възможността за повече свобода на интерпретациите, разчитането на добавената стойност по отношение на визуалните решения и не на последно място присъствието на актьорските възстановки в определени моменти от иначе документалния разказ, който зрителят наблюдава, са съществено важни маркери, които определят въздействието на подобен тип продукции. През последните години се създават и много такива изцяло в интернет среда, където 'монополът' над възпроизводството на знанието принадлежи буквално на всеки потребител.

Документално-художествените продукции за Васил Левски се характеризират с три основни отличаващи ги черти: в тях почти задължително присъстват авторитети в 'левскизнанието'; актьори, които възпроизвеждат образи на това знание, както и визуални елементи, които уплътняват в картини предлагания разказ. Макар тези продукции също като чисто документалните да запълват условностите на късометражния филм, те са предпочитан похват за репрезентиране на исторически личности и контексти. В случая с наратива около Апостола, те са и най-мощни като проявление. С документално-художествени визуализации на живота и делото на Левски се занимават както професионални киноспециалисти, така и любители в трансформациите на историческото чрез средствата на кинематографията. И още нещо. В сравнение със заявяваните като касови ленти, които претендират да разказват както в исторически, така и в приключенско-митопоетически план Левски, в документално-художествените филми се появяват проекти, успяващи да уловят необходимата връзка между историческия и визуалния наратив.

За тях трябва да бъде споменато и следното: особено през последните години, в които развитието на технологичните процеси отключи естественото масовизиране в производството на кратки филмови форми с основна жизнена среда интернет,

---

⁷ Вж. напр. Керев, Ст. Васил Левски и тайните общества на революционното дело, <https://www.youtube.com/watch?v=3Vf-awm6Y9o>, последно посещение на 09.05.2021 г.

разказването за Левски се превърна в поредния пример за известно дистанциране от монопола на авторитета по принцип, който борави с историческото и в случая с 'левскизнанието'. Това е така, защото документално-художествените филми се подчиняват на други правила и цели в презентирането на дадена историческа личност или процес. И точно тук авторитетът е извикан, поканен е да придаде характер на предлагания киноразказ. Чрез неговото знание се затваря монолитността в художествено-документалния наратив, който компилира от своя страна картини, жестове, звуци, а понякога и кратки възстановки, онагледяващи повествованието.

А ето и примери, които показват Левски в документално-художествен план. "Черна легенда" от 2005 г. на режисьора Дочо Боджаков се определя от редица киноспециалисти като най-добрият филм⁸, правен за Апостола. Разказът е съсредоточен основно в два момента: отправянето на Левски към Ловеч, където той трябва да прибере комитетския архив след започналите разследвания вследствие на обира на турската поща при Арабаконак; другата посока на филма, която е и по-мощно застъпена, е свързана с ролята на поп Кръстю Никифоров. Без да дава оценки или да оправда действия или бездействия, филмът посочва слабите места както в преценките на Левски, така и в тези на поп Кръстю и дейците на Ловешкия централен комитет. В "Черна легенда" не са спестени подробности около вътрешните противоречия, интриги и високомерие в комитетската мрежа на привременното ловешко правителство. Те са насочени основно към главното действащо лице в почти 2/3 от филма – свещеника. Лентата разчита на обрани, но умели възстановки по конкретни епизоди от историческия разказ, които в определени моменти обаче са толкова детайлни, че онагледяват плътно процесите, водещи Левски към бесилото. "Черна легенда" е по своя характер смел филм, тъй като чрез тези и аргументи на разказвачите в него, е направен опит да се повдигне 'труднопременстваемата канара' от Любен Каравелов, Захари Стоянов и Иван Вазов насам за предателството на Апостола. „Черна легенда“ е филм провокация към натрупани факти, поставени в по-малко или повече мистериозни обвивки. Ограничените оценъчни съждения в продукцията и логическото проследяване на поведението на ловешките съзаклятници след авантюрата при Арабаконак, водят зрителя към задаването на поредица от критични въпроси за състоянието на комитетския център и решенията, които Левски взима, около пребиваването си в Ловеч. Филмът на режисьора Дочо

---

⁸ Стоева, Ем. Документално кино и героика: Преглед на документални филми за Васил Левски, <http://drugotokino.bg/node/8611>, последно посещение на 13.03.2021 г.

Боджаков и сценариста Георги Мишев стъпва във фундаменталната си част на историческите свидетелства, известни към 2005 г. в съчетание с игрална възстановка. Но нейната цел не е да изнемва време-пространството на разказа. Напротив, тя по-скоро подпомага, уплътнява дикторския текст, чрез който умело се натрупват аргументи в посока снемане на клеймото от поп Кръстю. Режиьорското решение в същото време дори не е свързано с прехвърлянето на вината за събитията около Къкринското ханче. Замисълът по-скоро е да бъде представено в дълбочина назрялото напрежение в ловешките съзаклятници, което намира и своята жертва в лицето на посочения за предател свещеник – де факто главният герой на продукцията.

“1872” завършва своя разказ тъкмо до събитията в Къкрина. Филмът от 2012 г. на телевизия “Алма Матер” представя в един много по-широк контекст последната година от живота на Васил Левски. Той е свързан с реформите в Османската империя, познати като ‘Танзимат’, както и с фактическия банкрут на политическата машина в контекста на навлизането на чужди капитали. Документално-художественият 42-минутен филм обяснява ситуацията около БРЦК и ВРО, времето на революционния терор и опасенията на Левски по отношение на устойчивостта на комитетската мрежа вследствие на арабаконашките събития. Особено впечатление правят възстановките на определени епизоди от историческото повествование, водено от специалисти. Чрез загатване на детайли, светлосенки и движещи се образи на фона на особено подходящата музика на ембиънт формацията “Исихия”, зрителят успява да улови драматичните моменти, свързани с последните усилия в укрепването на революционната мрежа. Филмът обяснява причините за революционния терор, наложен от ВРО, както и някои сериозни пропуски в организацията на комитетски дейци, които водят до фатални последици. Графичните елементи, ненатрапчивите анимации, щрихираните възстановки и научно-популярният разказ превръщат този филм в умело поднесена студентска разработка, която се доближава до плътността в историческия наратив на “Черна легенда”. „Документалният филм „1872“ се стреми да покаже една малко позната на българското общество гледна точка върху живота на Апостола, която все още е силно дискутирана в средите на българската историческа наука. Този разказ е воден от най-изтъкнатите изследователи на живота и делото на Левски, които ще ни преведат по един труден път, изпълнен със съмнения, борба и саможертва.“⁹ Подчертавайки, че продукцията е изцяло

---

⁹ Вж. Университетската телевизия „Алма Матер“ представя документален филм за Васил Левски, „Алма Матер ТВ“, <http://amtv.bg/default/1872/>, последно посещение на 09.05.2021 г.

разработена от студенти, които нямат опит в правенето на подобен тип документални филми, авторите Йордан Бойчев, Мина Христова, Анна Чанкова, Делян Русев, Ива Янева и Ангел Златков дават един обстоен преглед на последната година от живота на Левски. В стремежа си към ярка близост до фактите и коректното им тълкуване, филмът се приближава до стойността на „Черна легенда“ – тъкмо по отношение на третирането на историческите свидетелства.

Презентираните накратко два документално-художествени филма според автора са може би най-представителните по отношение на живота и делото на Васил Левски, когато говорим за подобни късометражни историко-популярни продукции. От една страна, те разчитат на коректния исторически дискурс, който борави с документални аргументи, а където не е възможно плътно доказателство на една или друга теза, това отбелязано в поднесения наратив. От друга страна, чрез творчески вкус в излагането на възстановките, които онагледяват историческия разказ, на зрителя е предложено съдържание, което разказва Левски отвъд митопоетическата традиция, легендарните трактовки и високия патос, държащ на всяка цена да изझे функции на историческата личност, за да я превърне в героическа.

Обхватът на настоящото изследване обаче се спира до три филмови примера, които представят образа на Апостола в ‘приключенски план’¹⁰ и го поставят в ситуации на сложни, драматични решения. Общото между „Бунтът на робите“ (1933 г., режисьор Васил Гендов), минисериалът „Демонът на империята“ (1971 г., режисьор Вили Цанков) и „Дякон Левски“ (2015 г., режисьор Максим Генчев) е особеният стремеж към организиране на наратива за Апостола около легендарно-митологичното начало. Макар „Бунтът на робите“ да не е запазен, историческите свидетелства¹¹ за него показват, че той предизвиква сериозни полемики в обществото – точно както се случва с „Демонът на империята“ и „Дякон Левски“. Нещо повече, както за лентата на Васил Гендов, така и за тази на Вили Цанков турската държава реагира остро относно представянето на някои аспекти на османското управление в Българско. Споменатите продукции са част от три много различни по своята същност и смисъл периоди в развитието на българското кино (доколкото, разбира се, имаме писмени сведения за концепцията и съдържанието на

---

¹⁰ Вж. определение за приключенски филм: Продукт на филмовата индустрия, <http://netscience.science/archive/br003/09-003.pdf>, последно посещение на 13.03.2021 г.

¹¹ Вж. Янакиев, Ал. Синема.bg: 100 години филмов процес, личности, филми, салони. *ИК Титра, С., 2003, с. 102.*

„Бунтът на робите“). Тези филми не обясняват историческата фигура Левски, а моделират повече или по-малко наратив за национален идеал; не развенчават митологеми, а ги подхранват върху основите на историческата посока; не целят толкова хронологическа достоверност, колкото досег с приказно-легендарното начало. Сюжетите всъщност могат да служат и за окуляр, през който да бъдат наблюдавани както същинските стъпки в развитието на киноразказа за националното въобще, така и да се проследи отношението към една фигура като Апостола, периодично сваляна от националния пантеон, за да послужи за различни интерпретации¹². Фактът, че един от първите български филми въобще третира наратив около Васил Левски, е твърде показателен за придадената значимост на фигура от такъв ранг. В същото време подхождането към Апостола и през изразните средства на Иван Вазов в минисериала „Демонът на империята“, показва опита на една съвсем различна в обществено-политическите си постулати епоха да се вглежда в героичното. А Левски на Максим Ганчев съществува чрез трафаретни формулировки¹³, заложи в индустриалното производство на ‘екшън класики’.

Трябва да бъде припомнено, че анализът на дисертационния труд далеч не обхваща всички документални или художествени продукции около историята „Левски“. Все пак е направен опит да се открият най-съществените сред тях, които са допринесли за изграждането на представата за ‘най-добрия ни българин’ (по Данаил Попов – бел. авт.) през художествено-творческите похвати на седмото изкуство. Така например по повод 183-та годишнина от рождението на карловския дякон, отбелязана през 2020 г., обществената телевизия показва два по своя характер документални проекта – единият, посветен на Гина Кунчева, а вторият, третиращ темата с новооткритите османски документи с автор журналиста Йордан Димитров. Любопитното решение например „Майката на Апостола“¹⁴ да бъде изиграна от Меглена Караламбова, която разказва в сегашно време за тегобите около загубата на Левски, внушава на зрителя особено доверие в целия наратив, изграден основно около спомени и предания за особената връзка между майка и син. Продукцията отвежда гледащият в света на родовите истории,

---

¹² Вж. Христов, И. Публичният образ на Васил Левски – медийни полемики и обществени дебати. ИК Зов Комерс, С., 2017.

¹³ Екшън е един от най-разпространените филмови жанрове, тъй като натрупаната рутина за заснемането му го превръща към момента за един от най-лесните за заснемане филми. Вж. Продукт на филмовата индустрия, <http://netscience.science/archive/br003/09-003.pdf>, последно посещение на 13.03.2021 г.

¹⁴ Майката на Апостола. България от край до край, БНТ, <https://bnt.bg/bg/a/gledayte-filma-maykata-na-apostola?page=3>, последно посещение на 18.12.2021 г.

пазени у близките на Апостола, като централен фокус сред дискретни възстановки е появата на Гина Кунчева и нейните разсъждения за смисъла на саможертвата в смутното предосвобожденско време. „Завещана свобода“ от своя страна е продукция резюме по отношение на новите документи около Левски и неговите сподвижници, на които бе обърнато внимание в обзорната първа глава. Двата най-съвременни документални филма фокусират наратива в различни контексти, но това, което обединява усилието на техния автор, е търсенето на правдивост по отношение на представянето на образа на Апостола – веднъж през родовите истории, втори път през документалните свидетелства, които от своя страна биха могли да преобърнат исторически елементи преди и след събитията от Арабаконак от септември 1872 г.

Историята за Левски е елемент от други големи разкази, в които е поместена историята на българското освободително движение – наративите, представящи XIX-я век в Европа и на Балканите. В такъв сложен контекст натрупването на митове, легендарни трактовки и фолклорни препратки е естествено, и дори логически обосновано. Разказът „Левски“ е фундаментална част от големия историко-национален мит на българите, който се обяснява и разбира през героико-символен капитал и се легитимира през топоси като Балкана, църквата, училището, бойното поле, тайните комитетски ядра, опозициите улица-дом, свобода-робство и пр. Този историко-национален мит е динамичен, пулсиращ и се развива през обобщителни модели, залегнали до голяма степен в изложенията на възрожденските писатели и поети. Те търсят, а където ги няма, изграждат основите на героико-народното самочувствие през примери, вдъхновени от големите революционни разкази, с които е характерна епохата на XIX в. на Балканите.

Големият разказ за Левски е достатъчно представителен наратив в историята за национално-освободителните движения в Българско – неразделен смислов конструкт от идеите за политически права и свободи за народите под чуждо влияние. Така ситуирано, разказването за Апостола не може да бъде в пълнота разбрано, без да се имат предвид културно-историческите процеси, повлияли върху формирането на митопоетическите характеристики, с които българите натоварват своя локален Ренесанс. Освен значимите по своята същност теми като оформянето на новобългарския език, борбата за независима българска църква, установяване на масово светско образование и ускорен преход от традиция към модерност, за съвременниците на епохата стои в не по-малка степен въпросът за политическото равноправие и независимост. Така текстът „Левски“ влиза

само на пръв поглед в многообразието от микроразкази за значимите личности на това време. Но този наратив не може, а и не изостава в развитието си, както това се случва с други иначе героизирани дейтели на Възраждането.

За някои възможни причини защо това е така, става ясно в изложението на първа глава. Други са свързани с особения статут, който Левски придобива още приживе, когато започват да се оформят първичните впечатления за него, изградени на база препредавани случки, преки срещи или очаквания от особения характер на подетото дело по формирането на тайни революционни ядра. Така заради своята разпознаваема роля, Левски е нарочен за пръв апостол на подготвящата се иначе от ограничен кръг лица революция, мечтана като всенародна. Връщайки се за кратко към самото начало на този анализ, трябва да се припомни, че не само близките съратници на Дякона от Карлово виждат в него мъдър стратег и добре организиран практик. За Левски се разказват измислени героически случки, и дори легенди, докато той осъществява своите обиколки по места в българските предели на Османската империя. Този разказ, започнал повече като фолкорно-сакрален, отколкото като исторически, продължава да се развива в народната памет много след като монахът от Карлово¹⁵ и неговите съратници не са между живите. Така наративът, подет от съвременниците, дава основания на последващи интерпретации, които хиперболизират обществената представа за Апостола, докато науката се опитва да разсъжда за Левски през историческите извори и неговото епистолярно наследство.

Към условно упоменатия като ранен наратив „Левски“ може би най-пълни сведения, базирани на устни предания, дава сборникът на Стефан Каракостов „Левски в спомените на съвременниците си“¹⁶. Изрично подчертавайки, че тези събрани мемоарни разкази разчитат на достоверност в изложението си, Каракостов практически създава биографичен текст за Апостола, но моделиран през гледните точки на хората, с които революционният стратег е имал пряк досег. Тези спомени обаче, както стана ясно, не представят изцяло положителен ранен наратив за Васил Кунчев. Напротив, в тях доминират оценките на съвременниците, които често пъти са разположени в двата полюса. Едва по-късно, когато българската литература започва да интерпретира важните според нея възрожденски процеси, които притежават жизнения ресурс за моделирането

---

¹⁵ Вж. Павлов, П. Левски – другото име на свободата. Монахът войн на революцията. ИК А&Т, С., 2018, с. 7.

¹⁶ Вж. Каракостов, С. Левски в спомените на съвременниците си. ПАРТИЗДАТ, С., 1987.

на националния митопоезис, образът на Левски ще бъде постепенно изчистван от по-ранните негативни конотации, с които е бил свързан.

Когато се говори за героическото представяне на разказа за него, заслуги има Захарий Стоянов. Чрез своята биография за Апостола, той съзнателно налага трансформацията на историческата личност в героическа. Тази посока на мислене се затвърждава и от по-късни биографи на Дякона от Карлово, които, макар и работейки чрез множеството основания на историческите извори, разказват Левски като национален модел за пример и подражание. Впрочем, такъв го вижда и Иван Вазов, който съвсем съзнателно в произведенията си превръща Левски в метафора на националния дух – изразител на жертвоготовността за идеала на свободата.

Натрупаният биографичен разказ (вж. биографиите на З. Стоянов, Д. Страшимиров, И. Унджиев и др.), в който неколккратно са разисквани идеите на Вътрешната революционна организация, за които Апостола се застъпва и в своите писма, започва да се употребява от обществено-политическите движения, възникнали в годините след конституирането на българската държава. Крайнолеви и крайнодесни формации четат наратива „Левски“, интерпретират го поради неговия универсален характер, и го инкорпорират във визията си за обществено-политическо устройство. Част от визионерските възгледи на Апостола са припознати и експлоатирани от социалистическата държава, когато се развива и най-острият дебат около Левски: този за издирването на тленните му останки. Към него, макар и започнала в по-късно време, започва да трупа популярност идеята за канонизацията на иначе съзнателно размонашилият се дякон. Наративите за гроба и светостта¹⁷ дават съществена представа за това как се мисли един национален герой като в контекста на изискванията към деня, в които се преплитат политически, научни, догматични, религиозни и обществени очаквания. Към Левски са приложени различни употреби, а неговият образ е използван, за да се вмести в кабинетни модели, които разчитат на избирателната пропускливост на фактите и аргументите. Цялата същност по изясняването на двата дебата за гроба и светостта страда от прекомерни очаквания, за които липсват достатъчно аргументи. Това са дебати, които проблематизират в много по-голяма степен разказа за националния апостол, отколкото да съдействат за неговото публично изчистване от политико-идеологически и обществени мистификации.

---

¹⁷ Вж. Скрински, Р. Как се мисли Левски през наративите за гроба и светостта. В: Докторантски четения. УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2020, с. 235.

В същото време под погледа на казионната критика историята за Апостола е буквално преосмислена от проф. Николай Генчев. Посредством придържане към идеологически необременената фактология, Генчев анализира разказа „Левски“ чрез съвременни понятия, базирани на универсалните ценностни ориентири за държавата и общественото устройство. Макар и в романтичен патос, наративът за националния герой получава интригуващ поглед през биографичния разказ на Мерсия Макдермот, а покъсната българска литература добавя и нови похвати в осмислянето на Апостола като човек, изправен пред съдбоносните избори на времето си.

Когато се прави опит върху наратива за Левски да се прибавят митопоетически характеристики, процесът следва именно националната традиция, свързана с формирането на символния пантеон от личности и събития, характеризиращи постепенното конституиране на националната държава за българите. Фактът, че за карловския дякон се разказват митологични и легендарни сюжети, докато той изпълва със съдържание пълномощното на пръв Апостол¹⁸, дадено му от БРЦК, показва зародиш на първите етапи от опоектизирането на историческата личност. За да се превърне в легенда, Левски трябва да бъде разказван като такава. За да добият митологемите около образа му монолитност, трябва да преминат през въображаемите конотации на народната памет. Наративът за националния апостол се разказва през наратива за моделирането на аспектите на националната държава. От особено значение е един от тези аспекти да е свързан с легендализирането на историческите личности, събрани в националния митопоетически пантеон. Веднъж създаден, той бива постепенно дори сакрализиран, а на участниците в него се придават качества, които служат за цялостен ценностен модел на подражание. За да бъде трайно устойчив, националният пантеон трябва да бъде постоянно захранван с мистифицирани съждения, както и разказван през тях.

Разказът за Левски в този сложен сюжет от символи е може би най-представителният пример, тъй като той многократно е експлоатиран, преразказван, присвояван, усвояван. Мария Тодорова дава ясно материално обобщение на изложеното до момента. „Литературата, посветена на Левски, нараства в геометрична прогресия – през първите 54 години след смъртта му до 100-годишнината от раждането му, излизат около 740 заглавия; до края на Втората световна война броят им се е удвоил; а през следващите 40 години до 1986 г. се добавят още близо 3000 заглавия. В тази цифра не

---

¹⁸ Вж. Маждракова-Чавдарова, О., Васил Левски сред своите в родината и отвъд Дунава. ИК „Гутенберг“, С., 2018.

влиза лавината от публикации за Левски в края на 80-те и през 90-те години на 20. век”¹⁹. С други думи този разказ започва да се оглежда през контекстите на историческото време, периодично се завръща към митопоетическия ресурс на националния пантеон, добива нови значения и съдържания през текущите условности на деня и натрупва характеристики отвъд формалния научен дискурс.

Съвсем обяснимо е, че митологичният наратив за Левски се оформя в някой условни свой граници сравнително рано от историческа гледна точка. Това е така, защото споменният, биографичният и поетично-легендарният разказ за Левски участват активно във важния процес около моделирането на националния митопоезис, чийто необходими личат най-ярко в годините на трите национални катастрофи за българската държава. “Така през 20-те години на 20. век митът за Левски окончателно се оформя и е налице целият механизъм за неговото препредаване – свещен текст, който се разпространява чрез учебниците, редовна образователна система, която достига навсякъде до всяко дете с помощта на нормативни текстове, и сложен възпоменателен ритуал.”²⁰ Впоследствие наративът за националния апостол търпи сложни идеологически натрупвания, а към съвременните тенденции, се наблюдават два интригуващи процеса които само ще бъдат маркирани в това кратко заключение.

От една страна, достъпът до нови архивни материали, чрез които са възможни ревизии на определени постановки от историческия разказ за Апостола, действа обнадеждаващо за българската историография. Немалко са проблемните полета, които трябва да бъдат уточнени след събитията от Арабаконак от септември 1872 г., например. Те са свързани както със следствието около акцията на Димитър Общи и неговите приближени, така по същество с казуса около предателството на Левски и съдебния процес в София. Този наратив за последните месеци от живота на Апостола е пораждал и поражда най-съществени разделителни линии сред изследователите. Надеждите, че този разказ би могъл да получи още по-подробни аргументи в изясняването си, са свързани, разбира се, с достъпа до османските архиви в Истанбул и прецизното им анализиране.

От друга страна, на съседния полюс на съвременните интерпретации за Левски, стои свободната репрезентация на огромния масив от историческо натрупано познание

---

¹⁹ Тодорова, М. Създаването на един национален герой – Васил Левски в българската обществена памет, сп. “Либерален преглед”, <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/2064-2013-05-22-10-26-10>, последно посещение на 03.10.2020 г.

²⁰ Пак там, Тодорова, М., <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/2064-2013-05-22-10-26-10>, последно посещение на 03.10.2020 г.

за героя от Карлово. Неговата достъпност поражда безкритично боравене с изразни средства и недоказани от историческата наука твърдения. Освен това посредством безспорния набор от възможности на интернет и социалните медии, наративът за Левски често пъти е разкъсан на микроразкази, за които е по-лесно да се мистифицират и поднасят на аудиториите.

Това е и отличителна черта на някои филмови продукции, които са подробно разгледани в текста. Макар в българското кино да липсва устойчива традиция в разказването на Левски, то прави опити да огледа националния герой през готови трафаретни формулировки, напомнящи библейския разказ за богочовека, опоектизирането на героическото у личността и налагането на фолклорното начало като компенсация на някои спорни от биографична гледна точка сюжети. Наративите за Левски в киното и телевизията са безспорно съществен елемент около разбирането и моделирането на неговия публичен образ, тъй като те черпят основания от различни посоки. Това от своя страна поставя и предизвикателства пред историографията, която разказва Левски. Предизвикателства, най-малкото свързани с оборването на мистификациите и ненаучните съждения.

По време на работата по дисертационния труд, бяха публикувани и някои допълнителни изследвания на автора, които пряко или косвено касаят разказа „Левски“:

1. *Как се мисли Левски през наративите за гроба и светостта. Докторантски четения на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет: книга Докторанти Т.4 (2020): с. 235-251. ISSN 2603-3453*
2. *Властови употреби на миналото в контекста на юбилея „1300 години България“. Сп. Съвременна лингвистика. УИ „Св. Климент Охридски“. Брой II (2021): с. 35-48 ISSN 2603-4425*
3. *Експлоатации на- и идентификации с образа на Васил Левски в социалните мрежи. Текстът Левски – прочети в свой и чужд контекст, Международен студентски семинар, Карлово (2018). ISBN 978-619-90207-1-5*

